

áttekintését célozza. Hivatkozunk a legújabb francia tantervre, mely mindkét irányú befejező kurzusában ezt a mozzanatot különösen kidolgozza. Eközben alkalom nyílik részben a magasabb szempontok bevezetésére — kapcsolatosan a filozófiai oktatással, — részben a tanítás folyamán észlelt hiányok és átmenetek pótlására. A rendező áttekintés úgy az elméleti, mint a gyakorlati részre is kiterjesztendő, feltüntetve ezek szoros vonatkozásait és módszertani kapcsolatait.

Dr. GOLDZSIHER KÁROLY.

TÖRTÉNET, TÖRTÉNETTANÍTÁS ÉS SZOCIOLOGIA.

(Második befejező közlemény.)

Eltekintve a primitív népektől, amelyeknek fejlődésében tényleg igen sok feltűnő hasonlóságot vehetünk észre, mihelyt valóban történeti népekről van szó, csupán többé-kevésbé szellemes kísérletekkel állunk szemben, melyeknek rendszerint közös hibájuk, hogy szerzőik csak utólag igyekeznek összehordani az induktív alapot, az egyes konkrét történeti fejlődésnek minél szélesebbkörű összehasonlítása útján, amelyen a fejlődésnek egy ilyen általános képe fölépíthető.¹

Úgy az összehasonlító történelem, mint a szociologia ma még csak a kezdet kezdetén állanak. «Ezideig még csak szociológiai elméleteket ismerünk, szociológiai iskolákat, sőt szociológiai pártokat, de nem szociológiai tudományt» olvassuk legutóbb egy kétségtől komoly tanulmányban.² Bizonyosságát annak, hogy nagyon is elveti a súlykot Botár Imre, midőn «gyerekesek»-nek mondja azokat a kétségeket, melyek a szociologia tudományosságával szemben fölmerültek.³ Nem szerencsés a filozófiára való hivatkozása sem, melytől — mint mondja — egyesek szintén megtagadnák a tudomány nevet. Hiszen sajátképeni filozófiát, azaz a filozófia centrális, lényeges tudományát: a metafizikát nem is tanítja a középiskola, mely «az eltérő rendszerek vitatkozását» vagy pedig «az uralkodó nagy rendszerek vala-

¹ Jellemző például, hogy Lamprecht előbb alkotta meg a történeti fejlődésről való univerzális törvényét — egyetlen nemzet történetéből levonva — s csak újabban törekszik annak az összehasonlító történelemnek minél intenzívebb kifejlesztésére, amelynek céljait többek között a legutóbb megnyílt lipcei kulturtörténeti intézet is szolgálja.

² Bartók György: Természet és társadalom (Magyar Társadalomtudományi Szemle, 1909. 421. l.).

³ Orsz. Középkisk. Tanáregyesületi Közlöny, XVIII. 7. füzet.

melyikéhez való csatlakozást, kerülni óhajtja.¹ S a metafizikától a szociologia nincs is olyan messze. «A legújabbkori társadalomtudomány — olvassuk a *Huszádik Század* egy régebbi cikkében — kétségbeeséssel tekint a saját maga multjára és nem minden ok nélkül. Míg más tudományok művelői századok során dómokat alkottak generációk következetes együttműködésének eredményeképpen, addig a társadalomtudományok nagyjai csaknem kivétel nélkül egymaguk alkották meg vakmerő koncepcióival mesterműveiket . . . Olykor bámulatos alkotások ezek . . ., de inkább egy groteszk művészet érdekessége, semmint a szolid tudomány szilárdsága a jellemző vonásuk. S így a társadalomtudomány történelme Platótól egészen a legújabb időkig inkább a többé-kevésbé nagyszerű aberrációk történelme és csak igen csekély részben az igazságok történelme.² Nem egészen a metafizika története-e az, amit e sorok eszünkbe juttatnak? Egyenesen Kant szavaira kell gondolnunk, amelyekkel a dogmatikus metafizika küzdelmeinek szomorú sorsát jellemzi.

Valamely tudomány kialakultságának és biztosságának a tudatos, logikailag helyes és sajátosan alkalmazott módszer a legbiztosabb kriteriuma. Mit szólnak erre vonatkozólag maguk a szociológusok? «A szociologia minden munkása többé-kevésbé kínosan érzi azt a bizonytalanságot, mely a mi fiatal tudományunkban uralkodik». Ahány író, annyi módszer, mondja az idézett folyóiratnak egy másik munkatársa.³ S ha azután ismét a *Huszádik Század*-nak egyik legutóbbi cikkében viszont arról olvasunk,⁴ hogy a szociologia mihamar fel fogja szívni magába azt az egész «regényféle áltudományt», amelyet történelemnek neveznek, az ismét csak arra a végtelen nagy ürre mutat reá, melyet egyfelől a szociologia által eddig elért eredmények, másfelől pedig azon igények között oly sokszor tapasztalhatunk, melyek az új tudomány föllépését és érvényesülését jellemzik.

Pedig sem a szociologia divatja, sem az új elnevezés alatt nagy arányokban növekedő irodalom nem tévesztheti meg a kritikus elmét, mely arra is kíváncsi lesz, hogy új tartalommal áll-e itt szemközt, vagy pedig csak új elnevezéssel? S talán nem is lenne érdektelen föladat egyszer utánanézni, hogy a szociológiai folyóiratainkban meg-

¹ A gimn. tanítás terve. 1898. 31. l.

² Somló Bódog: A társadalmi fejlődés elméletéről és néhány gyakorlati alkalmazásáról. (*Huszádik Század*, 1903. 397. l.)

³ Jászi Oszkár: A szociológia módszerei (*Huszádik Század*, 1905. 325. lapon).

⁴ Sz. Z.: Ismertetése Nordau «Der Sinn der Geschichte» c. könyvének (*Huszádik Század*, 1909. november). A sekély és száraz naturalizmusnak elijesztő példája ez a cikk.

jelenő irodalomból mennyi az, amit módszeresen tudományos és pedig sajátosan szociológiai vizsgálódásnak nevezhetni és másfelől az a rész, amely nevétől eltekintve semmiben sem más, mint amit régebben jogi, gazdaságtani, publicisztikai tanulmánynak vagy sokszor egyszerűen elmefuttatásnak és irodalmi csevegésnek neveztek? Ward «Dynamic Sociology» című művének tartalmáról a következőket olvashatjuk egy magyar szociológiai tanulmányban: «irodalomtörténeti bevezetés után, Ward először egy kozmogoniát ad, a föld keletkezésének történetével, azután külön könyvben tárgyalja a biológiát, erre fiziológiai és anthropológiai fejezetek következnek; csak a negyedik fejezetben jutunk el végre a . . . szociológiához, mely ismét a második kötetbe belenyúlik. Itt azonban mindjobban tarkul logikai, politikai és ethnográfiai kitérésekkel, míg végül — művészettörténetbe is belekóstolva — neveléstani tanítások következnek.»¹ Az irónia, mely e sorokból kiolvasható — bár a szerző utóbb kissé enyhíteni igyekszik — bizonyos fokig az egész szociológiai irodalomra ráillik.

Ne legyünk tehát pápábbak a pápáknál s egy divatos áramlat hatása alatt ne tévesszük szem elől a középiskolai tanítás álláspontját, mely «óva int, hogy fejtegetésünkben csak a világosan megállapítható, a kontroverziát lehetőleg kizáró tényeket tartsuk szem előtt».² Szándékosan szociológus írótól vett idézetekkel csak figyelmeztetni akartam e szempontra, egész röviden, minthogy a szociológiai tanítás kérdése elsősorban nem is attól függ, hogy a szociológia megérdemli-e a tudomány nevet, vagy pedig nem. Nem a középiskola feladata a tudományok rendszeres képviselője. S bár a Kármán-féle tantervnek egyik legfőbb törekvése éppen abban állt, hogy a régebbi oktatásban megnyilatkozó tudományos rendszerességet az iskolából száműzze, újabban (s éppen egyes reformbizottságainkban és reformterveinkben) mintha ismét a tudományos encikloplédizmusra valló törekvések jelentkeznének. Pedig a szociológia esetében amellett még szerénytelenség is volna, ha a középiskola akarna példát mutatni az «universitas litterarum»-oknak, melyek az új tudománnyal szemben — s mint a fenti idézetek mutatják, nem is ok nélkül — még mindig erős kétségeket táplálnak.

Döntsék el más, magasabb fórumok a szociológia tudományos polgárjogának és biztossága fokának kérdését. A középiskola sajátos céljaira elsősorban nem az ismeretközlés, hanem a gondolkodás és műveltség bizonyos általános érdeklődésirányainak kifejlesztése jel-

¹ Hegedüs Lóránt: A szociológia sarktétele (Értekezések a társadalmi tudományok köréből, 1901. 31. l.).

² A gimn. tanításterve. Bpest, 1898. 151. l.

lemző. A szociológiai tantárgy indítványozóinak elsősorban azt kellett volna kimutatniuk, hogy mi volna a művelt ember érdeklődésének az a fontos, a középiskola által is figyelembe veendő iránya, amelynek kifejlesztését célszerűen épen a szociológiától várhatjuk?

Ezen az úton kellett volna vizsgálni a kérdést. Ezen az úton találhatjuk meg a helyes álláspontot, melyet a pædagogia, mint műveltség-tudomány, a szociológia jelenségével szemben elfoglalhat. Ezen az úton amellet még a szociológia helyesebb megítéléséhez s annak az említett nagy ellentétnek megértéséhez is közelebb jutunk, amely a szociológia igényei és eredményei között oly sokszor tapasztalható.

Azt hiszem ugyanis, hogy a szociológiát akkor fogjuk helyesen megítélni, ha elsősorban nem mint *tudományt*, mint az elméleti munkásságnak egy legújabbán kisarjadzott ágát tekintjük, hanem inkább, mint *egyik* kifejezőjét olyan újabb alakulásoknak, amelyek a mai nemzedék érzés- és gondolatvilágára feltűnően jellemzők. A társadalmi jelenségek iránti érdeklődés, jelentőségüknek, főleg a kollektív működésből eredő hatások fontosságának felismerése, mely e tényezők tényleges, történeti erősbödését nyomon követi, kétségkívül egyik legerősebbje azon elemeknek, melyek korunk közszellemét, «társadalom erkölcsi milieu»-jét alkotják. A mai nemzedéknek mintegy szeme előtt hajtott ki s erejében még növekszik egyre az, amit szociális, társadalmi belátásnak, vagy ha úgy tetszik, «szociológiai érdeklődés»-nek* nevezhetünk. Ez a tényező az, amelynek ereje a szociológia tudományára mintegy átsugárzik, azt eredménytelenségei közepett támogatja, neki élelenséget és aktualitást kölcsönöz. De azért nem a szociológia, *mint tudomány* az, mely bennünket elsősorban érdekel, hanem a «szociológiai érdeklődés». Más szóval kifejezve: dr. Császár Mihálynak helyesen nem a szociológiának a középiskolában való értékesítéséről, hanem a *szociológia vagy szociális érdeklődés kifejlesztéséről* kellett volna beszélnie.

Így jobban is hozzá lehetett volna kapcsolni az új szempontokat a pædagogiai elmélkedés eddigi törekvéseihez. Tévedés volna azt hinni, hogy a pædagogia korábbi elmélkedői nem gondoltak volna a *társadalmi érzék* kifejlesztésére, arra a társadalmi érzékre, amely voltaképen nem más, mint a történelmi érzéknek egyik alkotó eleme,

* A «szociológia» elnevezést tényleg használják ma már oly általánosabb jelentésben is, amelynél nem pusztán a szaktudományra gondolunk. Kenedi Géza például, midőn újságcikkeit és elmélkedéseit «Szociológiai nyomozások» cím alatt adta ki, bizonyára nem módszeres tudományos vizsgálatokat akart ezzel jelölni.

komponense. Tényleg ezért a történettanítás van hivatva a társadalmi érdeklődés kifejlesztésére, minél több és jellemzőbb társadalmi alakulat és fejlődés bemutatásával, megértető magyarázatával és összehasonlításával, amint erre már a régebbi utasítások is figyelmeztetnek. Helyesen mutat rá már Botár Imre is Császárral szemben arra, hogy abban a történetfelfogásban, amelyet az utasításokban és szerzőjük egyéb nyilatkozataiban megismerhetünk, a szociális oldal igen erősen kidomborodik. Ezt idézetekkel is igazolja, majd pedig hozzáteszi: «az igaz, hogy a szociológia bevonásával egyszerre elérnénk célunkat».¹

Ez azután ismét tévedés. Igyekeztem kimutatni, hogy azt, amit történelmi, társadalmi belátásnak nevezünk, nem elvont tanulmányból, hanem minél több konkrét esetben való megértő elmélyedés által szereztük meg. A társadalmi fejlődés sajátos természetének, erőviszonyai belső jellemének felismeréséhez nem az elvont, hanem a konkrét út vezet. Nem követhet más utat az iskola sem, amelyre a szemléletesség követelménye amúgyis irányadó. Mennyiben volna szükséges és lehetséges történettanításunk mai tartalmát gazdaságtörténeti s általában kulturtörténeti anyaggal bővebben kiegészíteni oly kérdés, melynek fejtegetése messze vezetne. Csak arra akarok itt röviden figyelmeztetni, hogy amidőn egyes korábbi pädagógusok — s köztük igen kiválóak is — a rendszeres kulturtörténeti tanítással szemben bizonyos aggodalmakat tápláltak, ezen aggodalmakat nem szükséges okvetlenül valamely elmaradt történetfelfogásra, az egyoldalú politikai iskolához való csatlakozásra visszavezetni. Ne feledjük, hogy a kulturtörténeti tanítás kérdése nemcsak anyag, hanem módszerkérdés is. Nem elég fölállítani magát a követelményt, hanem sokkal fontosabb ennél megtalálni azt a helyes módszert, amellyel a kulturtörténet általános, átlagképeit szemléletes tanítás tárgyává tehetjük. Nehezebb feladat, mint sokan gondolják.

E sorokban csak azt igyekeztem bebizonyítani, hogy minden olyan kísérlet, mely — mint dr. Császár Mihályé — a jelenlegi konkrét történettanításból elvenne egy esztendő, hogy azt egy elvont szociológiai tanulmány javára fordítsa, épen az ellenkező utat követi, mint amelyet célravezetőnek és pädagógiai szempontból helyesnek nevezhetünk.²

Dr. MADZSAR IMRE.

¹ Orsz. Középkisk. Tanáregy. Közlöny, 1909. 122. l.

² Hogy az ekkép két esztendőre szorítottj és az 1300-iki korhatárral elválasztott világtörténelmi tanítást a «militarizmus» és «indusztrializmus» néven ismert társadalmi típusok megkülönböztetését, vagy Lamprecht, Breysig korszak-felosztását juttatná érvényre — mint Császár